

ATATÜRK DÜŞÜNÇESİNDE MİLLÎ HUKUK

SÜLEYMAN KAZMAZ*

Millî Mücadele'de *Erzurum* adlı kitabında Cevat Dursunoğlu şu hatırayı nakleder:

Erzurum'un eski ve güzel bir geleneği vardır. Erzurumlular batı tarafından gelen misafirleri, şehirin ilk görüldüğü yer olan Ilıca'da karşılarlar.

Tarih 3 Temmuz 1919. Mustafa Kemal, Ilıca'da, kolordu komutanı ve kurmay subaylarıyla Erzurum Müdafai Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti ve Erzurumlulardan oluşan topluluk tarafından karşılandı; hep birlikte kaplıcaların önündeki söğüt ağaçlarının gölgesinde oturarak, kahve içerek günün konusu üzerinde konuşmaya başladılar. Bu sırada uzaktan bir kafile görüldü. Beş, on kağıyla yirmi, otuz kişilik kadın, erkek, çoluk çocuktan meydana gelen göçmen topluluğu söğütlüğe yaklaştı. Başlarındaki iri yapılı, dinç, ak sakallı ihtiyar, elini göğsünün üstüne koyarak oturanları selamladı. Kısa bir hoşbeşten sonra Mustafa Kemal,

— Ağa, böyle nereden geliyorsun?

diye sorunca yaşlı adam şu karşılığı verdi:

— Paşam, Rus gelirken muhacir olmuştum; Çukurova'da idim. Şimdi köyüme dönüyorum.

Mustafa Kemal, böyle bir zamanda buralara gelmenin iyi olmadığını, kışın sıkıntı çekeceğini anlatınca, Mevlüt Ağa konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Hayır Paşam, Çukurova cennet gibi bir yer. Bir eken yüz biçiyor. Allah millete zeval vermesin, bize tarla da verdiler, çayır da. Hamdolsun, uşaklar da çalışkandırlar. Değil Çukurova gibi bir yerden, taştan bile ekmeklerini çıkarırlar. Geçimimiz padişapta bile yoktu; çok rahattık. Yalnız son günlerde işittim ki İstanbul'daki ırzı kırıklar, bizim Erzurum'u Ermenilere vereceklermiş. Geldim ki göreyim, bu namertler kimin malını kime veriyorlar?

* Atatürk Kültür Merkezi Asli Üyesi.

Bunları söyleyen, Erzurum'da yiğitliğiyle tanınan Mezararkalı Mevlüt Ağaydı. Mevlüt Ağayı dinlerken gözleri yaşaran Mustafa Kemal arkadaşlarına,

— Bu milletle neler yapılmaz,
dedikten sonra ihtiyarla vedalaştı.¹

Milli Mücadele, Mevlüt Ağa gibi düşünen, varlığını ve hayatını hürriyet ve bağımsızlık, vatan ve namus kavramlarına adayan Türk insanı tarafından başlatıldı; benzer olaylar birbirini izledi.

Atatürk Samsun'a çıktığı gün sokakta ağlayan bir asker görür,
— Asker ağlamaz,
der. Genç adam şu karşılığı verir:

— Düşman memleketi bastı, hükümet beni terhis etti; silâhımızı elimizden aldı. Toprağıma giren düşmanı ne ile öldüreceğim?

Atatürk genci giydirir, silâhlandırır, yanına alır.²

Mustafa Kemal Amasya'ya varmıştır. Vatan kurtarmak için mücadele etmek gerektiğini söylediği zaman halk şöyle haykırdı:

— Bütün Amasyalılar emrini bekliyoruz Paşam.³

Yine Amasya'da, perişan kıyafetli halkın alkışlarından son derece duyulan Mustafa Kemal yanındaki arkadaşına şunları söyledi:

— Bak birader, böyle milletten nasıl ayrılırsın? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki, Çanakkale'yi kurtaran bunlardır.⁴

Mustafa Kemal, Ankara'ya gelmek üzere Kaman'dan geçmektedir. Bir köyde halka hitaben yaptığı konuşmada memleketin durumunu anlattıktan sonra sözlerini şöyle bitirdi:

— Sizlerin yardımıyla bu felâketli günleri atmağa çalışacağız.

Köylüler hep bir ağızdan bağırıldılar:

¹ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946, s. 89.

² Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1997, s. 197, 28.

³ *A.g.e.*, s. 197, 28.

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Ankara 1954, s. 9.

— İnşallah Paşam, sen ne dersen biz oradayız.⁵

Bu haykırışlar aynı zamanda silahlı mücadelenin başlangıcı olmuştur.

İzmir'de gazeteci Hasan Tahsin vatana ayak basan Yunanlıyı öldürür. Arkasından Aydın dağlarında efeler Yunanlılarla savaşı başlatır.⁶

Fransızlar Kahramanmaraş'ı işgal ettikleri gün Elbistan'da erkekler cepheye koşar; tüfek bulabilen tüfekte, bulamayanlar da kazmalarla mücadeleye katılırlar. Bu sıralarda 9 yaşını süren Hüsnü Cırıtlı onlara katılmak ister. Fakat annesi:

— Sen tüfek taşıyamazsın. Oraya gidip ne yapacaksın? deyince küçük Hüsnü şu karşılığı verir:

— Hiç olmazsa gâvurun başına taş atarım.

Karadeniz kıyılarında da aynı hava hakimdir. İngilizler ve Yunanlılar İzmit, Adapazarı ve dolaylarını işgal ederler. Bundan başka Yunanlıların, Sakarya'nın doğusuna geçmeleri, Çorum üzerinden Samsun'a, oradan da Trabzon'a vararak Pontus hükümetini kurma girişiminde bulunmaları, aynı zamanda Ankara-İnebolu yolunu kesmeleri ihtimali belirir. Buna karşı Karasu'da İpsiz Recep çetesiyle Halit Molla kuvvetlerinden ve öteki çetelerden oluşan bir cephe kurulur. Rize'den birçok gençler gönüllü olarak savaşa katılırlar. Olay şöyle cereyan eder: İpsiz Recep Rize kökenlidir. Onun için Rize'de Mehmet Mataracı'ya mektup yazar, kendisine gönüllü gönderilmesini ister. Bunun üzerine Rize'de tellal çıkarılır:

— Sakarya'da İpsiz Recep'in çetesine gönüllü yazılacak. Herkes silâhıyla gelsin.

Bu çağrı üzerine 90 kişi toplanır, motorla Sakarya'ya doğru yola çıkarlar. Bundan başka İpsiz Recep Rize'de bulunan mahalle arkadaşı, Obur Ahmet'e haber salar:

— Uşakları topla, Sakarya'ya gel.

Rize'nin Portakallık ve İslampaşa mahallelerinden 40 kişi toplanır,

— Sakarya'ya gideceğiz, Yunanla çarpışacağız, Kuvayı Milliye'ye yardım edeceğiz.

⁵ Sırrı Kardeş, *Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de*, Ankara 1950, s. 41-42.

⁶ *Sivas Kongresi*, s. 231.

— İpsiz Recep'in çetesine gidiyoruz.

diyerek kayıklarla yola çıkarlar, kürek çekerek bir ayda Karasu'ya varırlar. Bu suretle Rize'den Karasu'ya giden gönüllü sayısı 300 dolayındadır. Böylece gönüllülerden oluşan çeteler Kuzeybatı Anadolu'da, Sakarya'da Yunanlılarla savaşırlar.

Çetelerde askerler de vardır. İpsiz Recep'in çetesinin irtibat subayı, sonradan general olan Yüzbaşı Muhittin Salor'dur; ayrıca iki yüzbaşı ve askerler bulunmaktadır; askerlere nizamiye askeri denir. Subaylar çete mensuplarını talim ettirir, savaşları yönetir.

Atatürk çetelere Yunanlıları Sakarya'nın doğusuna geçirmemeleri emrini verir. Çeteler Yunanlılarla Zifler Ovasında yaptıkları savaşta 7.000 düşmanı öldürürler. Kandıra muharebeleri sonunda Kandıra'yı, Adapazarı'nı ve İzmit'i kurtarırlar. Halit Molla, Adapazarı hükümet konağına Türk bayrağını çeker. Çetelerin bir başarısı daha vardır.

İkinci İnönü Savaşı sırasında Kandıra'da bulunan Yunan tugayının İnönü Savaşına katılacağı haber alınır. Atatürk bu hareketin önlenmesi hususunda çetelere talimat verir. İpsiz Recep, Halit Molla ve Aziz Kaptan çeteleri Yunan tugayının İnönü Savaşına katılmalarına meydan vermezler.

Dünya tarihinde halk topluluklarının, vatanlarını düzenli orduların işgalinden kurtardıklarını gösteren iki örnek vardır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş'ı istila eden Fransızlar, halk kahramanlarının mücadelesi sonunda bu illerden çekilmişlerdir. İkinci zafer de Karasu'da, Sakarya dolaylarında kazanılmıştır. Burada da halk kahramanları işgalci İngilizleri ve Yunanlıları İzmit'ten ve Adapazarı'ndan çıkarmışlardır. Bu başarılar Türk halkının mücadele gücünün, azim ve kararının eseri-⁷

Sadece bir bölümünü verdiğimiz bu mücadelelerde beliren iki husus vardır: Anadolu halkı, vatanı düşman işgalinden kurtarmak için İstanbul hükümetinden umudunu kesmiştir; tek yol sadece kendi gücüne, azim ve iradesine dayanarak istilacılarla hürriyet ve bağımsızlık için savaşmaktır. Milli Mücadele böylesine sağlam bir temel üzerinde kurulmuştur. Vatanın işgali ve istilası karşısında cepheye koşan Anadolu kahramanları, kimseden emir

⁷ Süleyman Kazmaz, *Milli Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Ankara 1996, s. 196.

almadılar; benliklerine mal ettikleri hürriyet ve bağımsızlık, vatan ve namus kavramlarının tehlikeye girdiğini görünce kendi kararlarıyla ilkin tek başlarına, arkasından toplu halde mücadeleyi başlattılar, çete savaşlarını gerçekleştirdiler. Çünkü artık bir devlet, bir hükümet yoktu; İstanbul hükümeti halkıyla bağlantısını kesmek suretiyle hukuken; 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali sebebiyle de maddî yönden sona ermişti. Onun için hürriyet ve bağımsızlığı, vatan ve namusu korumak ve devleti ve hükümeti yeniden kurmak görevi halka düşüyordu. Bu düşüncelerle İstanbul'dan yola çıkan Mustafa Kemal o günleri şöyle anlatıyor: "Ben tasarladığım programımı Şişli'deki evimin bir köşesinde oturarak ve birtakım değersiz kişilerle uygulayabileceğime inanmadığım içindir ki doğrudan doğruya milletle ilişki kurmak istedim. Değerini çok iyi bildiğim ve çok sevdiğim milletimin içinde ve onunla birlikte hareket etmeyi daha yararlı, hattâ gerekli gördüm.⁸ Anadolu'ya gitmek, milletle beraber çalışmak; milleti sevmek budur.⁹

Mustafa Kemal aynı konudaki düşüncelerini bir başka zaman şöyle anlattı: "Milletin kendi hayatını kurtarmak, kendi meşru hakkını müdafaa etmek için çıkardığı sese iştirak etmek her kendini bilen vatandaşın vazifesidir... Umumi şerefi kurtarabilmek için harekete gelen millete ruhumuzla iştirak ettük."¹⁰ Bir insan kendini milletle beraber hissettiği zaman ne kadar mutlu olur?"¹¹ Mustafa Kemal bu düşüncelerle başlattığı mücadeleyi "sine-i millete tevdi-i mevcudiyet" bugünkü deyiimiyle; milletin içinde; varlığını millete adayan bir kişi olarak gerçekleştirecektir.¹²

Bu düşünceler, yirminci yüzyılın başında, yalnız Türk tarihinde değil, dünya tarihinde yer alan büyük zaferi yaratmıştır.

Türk tarihinin bir özelliği vardır. Türk milletinin gücüyle, milletin mücadeleye ruhunu başarıya ulaştırarak deha birleştiği zaman harikalar yaratılır. Millî Mücadele'de yaşanan büyük olay budur; milletin azim ve kararı Mustafa Kemal'in dehasıyla kaynaşınca hürriyet ve bağımsızlık, vatan ve namus yolunda girişilen savaş kazanılmıştır. Şimdi kısa bir tahlil yapalım.

⁸ *Sivas Kongresi*, s. 233.

⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, s. 9.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 5.

¹¹ *A.g.e.*, s. 82.

¹² *A.g.e.*, s. 3.

Millî hareketler daima bir öndere ihtiyaç gösterir; toplumu amaç doğrultusunda yönetecek ve yönlendirecek niteliklere haiz bir önder bulunmazsa girilen mücadelede başarıya ulaşmak mümkün değildir. Bu gerçeği Atatürk şöyle açıklamaktadır: "Tarih, inkar edilemez surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde başarı için yeteneği ve gücü sarsılmayan bir reisin varlığı elzemdir.¹³ Amaca ulaşabilmek için önderin gerekli nitelikleri taşıması şarttır. Bu konuda Atatürk şöyle demektedir: "Reis olan kimsenin, milletin mefkûresine göre hareket etmesi ve milletin ruhiyatına vakıf olduktan sonra o milletin meyline tabi olması icabeder."¹⁴ Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması bu noktadan kaynaklanmaktadır: Savaşı başaracak güce sahip bir millet, mücadeleyi amaç doğrultusunda yönetebilecek ve yönlendirecek bir deha.

Milletin azim ve iradesinin yarattığı Millî Mücadele iki yönde başlatılmış ve geliştirilmiştir: Bir yanda işgalcilere karşı kişi olarak sonra da topluluk olarak çete halinde savaşa girilmiş, öte yandan yer yer kurulan derneklerle mücadelenin fikrî yönünün oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Bu ortam içinde Mustafa Kemal mücadelesini bağımsızlık savaşıyla birlikte milletin benliğinden doğan harekete hukukî bir şekil vermek, başka bir deyimle, yeni bir devlet kurmak doğrultusunda yoğunlaştırmıştı. Çünkü devlet olmadan millî hareketi başarıya ulaştırmak mümkün değildir. Amasya Tamimiyle başlayan bu girişim devlet kurma yönünde geliştirildi; Erzurum ve Sivas Kongreleri toplandı, Büyük Millet Meclisi kuruldu, Cumhuriyet ilan edildi.

"Tarihin akışı göstermektedir ki, Millî Mücadele doğrudan milletin varlığından kaynaklanan bir hareket olarak halk hükümetinin kurulması suretiyle amacına ulaşmıştır. Çünkü Türk halkı kendi iradesini başkasının elinde görmeğe tahammül eden halk değildi."¹⁵

Büyük Türk düşünürü Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* adlı kitabında devletin iki temele dayandığını yazar: Kılıç ve kalem. Memleket kılıçla tutulur, kalemlerle yönetilir; kılıç memleketi zapteder, zafer kazanır; kalem memleketi düzenler, hazine toplar.¹⁶

Yusuf Has Hacib'in devlet için esas aldığı iki gücün günümüzdeki karşılığı kuşkusuz ordu ve hukuktur. Çünkü memleketi koruyan ordudur. Yusuf

¹³ Atatürk, *Büyük Nutuk*, Ankara 1927, s. 41 (sadeleştirilmiştir.)

¹⁴ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri III*, s. 86.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 41.

¹⁶ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti Arat çevirisi, Ankara 1991, s. 200-201.

Has Hacib bu görevi tutmak kelimesiyle ifade etmiştir. Memleketi yönetmek, düzenlemek işi de hukukla sağlanır. Bu bakımdan Yusuf Has Hacib'in kalem sözüyle anlatmak istediği görevi hukuk düzeni yerine getirmektedir. Şu hale göre devleti yaşatan güç ordu ve hukuk düzenidir. Mustafa Kemal de mücadeleye savaşla ve yeni bir devlet kurmak düşüncesiyle başlamış, çalışmalarını bu esas üzerinde yürütmüştür. Aslında bu düşüncenin tarihi daha eskilere dayanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Adana'ya gelir, şerefine verilen yemekte, memleketin acılı durumu konuşulurken valiye karşı şunları söyler: "Vali Bey, Vali Bey, bu memleketi hürriyet ve istiklale kavuşturacak en acil ve zecri tedbir Anadolu'nun bağrında millî bir hükümet kurmaktır. Bu işe hemen burada başlayabiliriz."¹⁷

Atatürk'ün hukuka ve hukuk devletine bağlı olduğunu, mücadelesini bu doğrultuda yürüttüğünü belirtmek bakımından iki noktaya değinmek isterim.

Mustafa Kemal'in Erzurum'a varışının üzerinden üç gün geçmiştir. Erzurum Valiliğine Reşit Paşanın tayin edildiği haberi gelir. Konu, kuşku yaratacak nitelik taşıdığı için Mustafa Kemal yanındakilere, Reşit Paşayı tanıyıp tanımadıklarını, onun nasıl bir kişi olduğunu sorar. İçlerinden biri Reşit Paşanın 1328 (1912) yılında Erzurum'da valilik yaptığını, o zaman bile tükenmiş bir ihtiyar olduğunu söyledikten sonra Mustafa Kemal'in merakının sebebinin öğrenmek ister. Mustafa Kemal şu karşılığı verir:

— Eğer işimize zarar verecek bir adamsa Trabzon'dan İstanbul'a geri gönderelim.

Konuşmayı dinleyen bir delege,

— Paşam, üzülmeyin, Kop Dağında temizleriz,

deyince Mustafa Kemal kızgınlıkla şunları söyler:

— Hocam ne diyorsun? Yol keserek adam mı vuracağız? Bu memlekette hükümsüz vatandaş öldürülemez. Vatandaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır. Devlet adamının böyle düşünmesi lazımdır.¹⁸

¹⁷ Cevdet Hakkı Tarım, *Atatürk Kırşehir'de*, Ankara 1956, s. 19.

¹⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara 1952, s. 243.

Atatürk, hukuka verdiği değeri, Ankara Hukuk Fakültesi'nin 5 Kasım 1925 tarihinde yapılan açılış töreninde söylediği nutukta şöyle belirtmiştir: "Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum."¹⁹

Mustafa Kemal hukuka bağlı bir devlet adamı, bir önder olarak kurulmasını amaçladığı devletin esaslarını Amasya Tamimiyle ortaya koymuştur. Bu tamimde yer alan temel ilke, vatanın ve milletin kurtarılması, bu yolda girişilen mücadeleyi amaca ulaştıracak gücün belirlenmesidir. Bu güç şöyle tanımlanmaktadır: "Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Mücadele yolunda millettten başka dayanak aranmayacaktır. bu düşünce Millî Heyet'in kurulmasıyla hayata geçirilecektir. Milletın hukukunun korunması için bir Heyeti Milliye'nin vücudu elzemdir. Bundan sonraki çalışmalar Heyeti Milliye'nin oluşturulması doğrultusunda geliştirilmiştir.

Amasya Tamiminde geçen Heyeti Milliye, Millî Kurul deyimiyle kuşkusuz Millet Meclisi, yeni devletin meclisi kastedilmiştir. Nitekim bu amaç kuruluş şekline anlaşılmaktadır. Sivas'ta kongre toplanacak, bunun için de o dönemin idarî teşkilatına göre vilayetlerin her livasından²⁰ parti farkı gözetmeksizin milletin itimadını kazanmış üç kişi seçilerek gönderilecektir.

Erzurum Kongresi'nde kurulacak devletin hukukî esasları şöyle belirlendi: Kuvayı Milliye'yi amil ve iradei milliyeyi hakim kılmak. Bu ilkenin gerekçesini Atatürk şöyle açıklamıştır: "Millet varlığını ve istiklâlini ancak kendi kuvvetiyle temin eder. Mücadele fertlerden başlar, kitlelerin iyi bir istikamete sevkedilmeleri için mutefekkir olmaları gerekir."²¹ İnsanların mücadelesinde en kuvvetli istihkâm iman dolu göğüslerdir. Bu düşüncelere göre merkezî hükümet, dolayısıyla İstanbul hükümeti vatan ve bağımsızlığı koruyamadığı takdirde geçici bir hükümet kurulacak, bu hükümet millî kongrece seçilecektir. Hükümet işlerinde bu meclisin denetiminin sağlanmasına çalışılacaktır.²² Mücadelenin amacı memleketi istilâdan kurtarmak, bağımsız ve hür bir milletin layık olduğu devleti kurmaktır.²³ Bu suretle kurulacak devle-

¹⁹ *Sivas Kongresi*, s. 4.

²⁰ Liva, Osmanlı devleti döneminde vilayete ilçe arasındaki idari bölüm. Livanın başındaki idare amirine mutasarrıf denir.

²¹ Atatürk, *Büyük Nutuk, Vesikalar*, Ankara 1927, s. 224.

²² *Büyük Nutuk*, s. 39.

²³ *Sivas Kongresi*, s. 83.

ün hukukî esasları Sivas Kongresi'nde kapsamlı bir şekilde belirlenmiştir. Bunların başında milletlerin mukadderatın kendilerinin tayin edeceği ilkesi yer almıştır: Kuva-yı Milliye'yi amil ve irade-i milliye'yi hakim kılmak, Millî Meclisi toplamak.

Artık yeni devletin hukukî şekli belirmiştir: Millî irade üzerine kurulacak meclis devletin temelini oluşturacaktı. Atatürk bu kuruluşu Millî Heyet, Millî Kongre, Millî Meclis deyimleriyle ifade etmek suretiyle meydana getirilecek her eserin Türk milletinin gücünden kaynaklanması, uygulamanın da yine milletin seçeceği temsilciler eliyle yerine getirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Çünkü ona göre en yüce değer Türklüktür, Türk milletidir; bu inancını daima tekrarlamıştır. Eski doğu musikisini dinlerken duygularını şu şekilde dile getirmiştir: "...benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu musiki, bu basit musiki Türkün çok munkeşif ruh ve hissini tatmine kafi gelmez... Türk fitraten şen, şatırdır."²⁴ Bizim musikimizi de şöyle tanımlamıştır: "Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkından işitilebilir."²⁵

Atatürk'ün Türklüğe, Anadolu'ya ve Anadolu halkına verdiği değeri belirtmek bakımından başka bir olayı kaydetmek isterim.

Mustafa Kemal ve arkadaşları Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma bir otomobille Samsun'dan Havza'ya gitmektedir. Şoför Türk değildir; yollar kötüdür. Bir aralık araba arıza yapar; hareket ettirilemez. Bu yüzden yaya yürümek zorunda kalırlar; yarım saat ilerideki köye gidecekler, orada araba bulacaklar. Bu kararlar yola devam ederler. Mustafa Kemal, arkadaşlarının yorulmaması için "Dağ başını duman almış" mısrasıyla başlayan marşı söylerken şöyle der:

— On yıl sonra sizinle, kendi yaptığımız yollarda Türk şoförleri bizi istediğimiz yerlere götürecekler.²⁶

Buraya kadar kaydettiğimiz olaylar, yeni Türkiye'nin, yeni Türk devletinin Türk halkının gücü, azim ve iradesi üzerinde kurulması hususunda Atatürk'ün güçlü bir inançla ve belirli bir düşünce düzeni doğrultusunda mücadelesini sürdürdüğünü göstermektedir. Uygulama da böyle olmuştur. Sivas Kongresi'nde belirlenen esaslar dahilinde, özellikle "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi üzerinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve

²⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 255.

²⁵ A.g.e., s. 88.

²⁶ Sivas Kongresi, s. 198-200.

Cumhuriyetin ilanı halkın gücünün, azim ve kararının en büyük eseri olmuştur.

Devlet, hukuk düzeni demektir; devlet hukuka dayanır. Yeni Türk devleti, millet tarafından kurulmuştur. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, ilkesi devletin temelidir. Bu ilkelerden hareket ettiğimiz zaman görülecektir ki yeni devletin hukuk düzeni millet tarafından ortaya konulmuş, millî bün-yeden, milletin yüzyıllar boyu akıp gelen medeniyetinden kaynaklanmıştır. Mademki hakim olan millettir, milletin kuracağı devletin hukuk düzenini de millet yaratacaktır. Millî hukuk kavramının doğuşu böyle olmuştur.

Bilindiği gibi hukuk, yetkili kişi ya da kurulca kabul edilen, uygulanması devlet tarafından üstlenilen, uyulması, yaptırıma bağlanması dolayısıyla, zorunlu olan kurallardan meydana gelir. Bu bakımdan hukuk kuralları iki esasa dayanır: Kuralların doğuşu, başka bir deyimle kaynağı ve kabulü millî hukukta bu iki unsur da millettir, halktan gelir, daha yerinde bir deyimle, kurallar, milletin eseri olarak ortaya çıkar ve gelişir; kısacası hukukun kaynağı halktır, millettir, milletin medeniyetidir; millî kültürdür. Bu suretle oluşan kurallar, yine halk tarafından seçilen, millet iradesine dayanan millî meclis tarafından kabul edilerek kanun gücünü kazanır. Hukuk hayatımızda millî hukuk düşüncesi Millî Mücadele'yle doğmuş, yine Millî Mücadele boyunca gelişmiş, uygulanmış, böylece Atatürk düşüncesinin temel ilkesi niteliğini kazanmıştır. Atatürk düşüncesinin ortaya koyduğu millî hukuk kavramı budur.

Yeni devletin hukukî yapısı millî hukuk anlayışı esasları içinde oluşmuştur; hükümet millî iradeyi, millî hakimiyeti tecelli ettiren halk hükümetidir; halkçılık; milletin kendi kaderine hakim olmasıdır. Millî hakimiyete sahip olan millet nasıl idare edileceğini düşünür; kanunlar bu şekilde ortaya konur. Hakiki kanun böyle olur. Bu sonuca istilacılara karşı halkın, kimseden emir almadan, kendi iradesiyle, kendi gücüyle başlatığı mücadelenin başarıya ulaşması sayesinde varılmıştır. Yeni hukuk anlayışı, millî hukuk düşüncesi bu iradede, bu güçten doğmuştur. Atatürk, millî hukukun kaynağını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1921 tarihli oturumunda Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkilerine ilişkin kanun layhasının müzakeresi sırasında söylediği nutukta şöyle açıklamıştır:

"Teşkitat-ı Esasiye Kanunumuzun maddelerini düşünecek olursak, bu kanun doğrudan doğruya bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir. Bu kanun doğrudan doğruya milletin her ferdinin vicdanından

kendiliğinden doğmuş, böylece toplumun yüksek vicdanında canlanmış, sonra uygulamaya geçmiştir... Gerçek kanun böyle olur. Tatitle kanun olmaz."²⁷ Atatürk Millî Mücadele'yle ve Millî Mücadele'den sonra Türk hukuk hayatında beliren millî hukuk görüşünü bu şekilde tanımlamıştır: Taklitle kanun olmaz; kanun, geniş deyişle, hukuk, başka kültürlerden, başka medeniyetlerden alınmaz; millî ruhtan, millî vicdandan, millî medeniyetten doğar, halk tarafından yaratılır.

Yeni Türk devleti kurulduktan sonra yeni kanunların, özellikle ana kanunların Millî Mücadele'yi oluşturan düşünceler doğrultusunda düzenlenmesi gerekiyordu. Bu ihtiyacı zorunlu kılan sebepler vardı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hukuk düzeni üçlü bir yapıya sahipti. İslâmiyetten önceki Türk hukuku millî kültür unsurlarından oluşuyordu; İslâmiyetin kabulünden sonra ise ümmet hukukunun etkisiyle ikili, Tanzimat hareketiyle Batı'dan iktibas edilen kanunlar yüzünden üçlü bir niteliğe bürünmüştü. Cumhuriyet kurulunca bu durumu gidermek, hukuk düzenini millî hukuk anlayışıyla ele almak, özellikle ana kanunları bu esasa göre hazırlamak gerekmişti. Atatürk bu ihtiyacı Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında şu şekilde açıklamıştır: "Yeni kanunlar vücuda getirerek eski hukukî esasları temelinden yıkmak teşebbüsündeyiz ve yeni hukukî esaslarla öğretime başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müesseseleri açıyoruz. Bütün bu icraatta dayanağımız milletin istidat ve kabiliyeti ve kesin iradesidir."²⁸

Yeni hukukî düzenlemenin gerekliliği Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söylediği nutuklarda da yer almıştır.

Atatürk, 1 Mart 1921 tarihli nutkunda milletin kaderine hakim olduğunu, anayasayla buna bağlı kanunların suratle çıkarılarak uygulamaya konulacağını, böylece halkın hem hukuk kaynağı hem de siyasî iktidara sahibolduğunu,

1 Mart 1922 tarihli nutkunda millî hakimiyete sahibolan milletin kendi kaderini yönettiğini, hükümetin görevinin kanunu hakim kılarak adaleti suratle gerçekleştirmek olduğunu, yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak kanunların hazırlanması için Adalet Bakanlığı'nca komisyon kurulacağını,

²⁷ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri I*, İstanbul 1945, s. 203.

²⁸ *A.g.e.*, s. 243.

mahkemelerin gerekli nitelikleri haiz hakimlerle güçlendirilmesi amacıyla Hukuk Fakültesi açılacağını,

1 Mart 1923 tarihli nutkunda medenî hukuk alanındaki ihtiyacın karşılanması, deniz ve kara ticareti, hukuk ve ceza mahkemeleri usulü kanunlarının değiştirilmesi amacıyla beşer üyeden oluşan yedi komisyonun kurulduğunu, Adliye'nin geleceği bakımından yeni esaslar içinde bir hakim okulu açılmasının düşünüldüğünü,

1 Mart 1924 tarihli nutkunda, kanunların memleketin ihtiyacına ve çağın gereklerine uygun hale getirilmesini, adaletin süratle gerçekleştirilmesini, medenî hukukta, aile hukukunda medenî esasların uygulanmasını,

1 Kasım 1924 tarihli nutkunda adli alandaki düzenlemelerin ve hakimlik mesleğinin geliştirilmesi çalışmalarının etkisini gösterdiğini, adli ihtiyacın gerektirdiği bütün kanunların düzenlenmesini, yeter derecede hakim ve adliye görevlisinin sağlanmasının zamana muhtaç olduğunu, ancak büyük kanunlar hazırlanıncaya kadar acil değişikliklerle umumî hayatın bir an önce medenî esaslar üzerinde kurulması gerektiğini, bu sebeple memleket yönetiminin acele muhtaç olduğu kanunların Meclise sunulduğunu açıklamıştır.

Atatürk'ün 10. Yıl Nutku'nda gösterdiği bir amaç vardır: Millî kültürü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak. Yüzyıllar boyu sürüp gelen bitmeyen savaşlar sonunda hür, bağımsız ve yeni bir devlet kuran milletimizin varlığını korumasının ve yükseltmesinin temel şartı budur. Onun için yeni devletin bu amaca varmasını sağlayacak yeni bir hukuk düzenine ihtiyacı vardır. Bu bakımdan yeni devlet millî hakimiyet ve millî hukuk ilkeleri üzerinde kurulmuştur. Atatürk 1 Kasım 1937 tarihli nutkunda bu konu üzerinde durarak kanunların, Türkiye'nin dinamik hayatına uygunluklarının temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹

Yeni devletin hukuk düzeninin millî hukuk kaynakları üzerine kurulması esası kabul edilmişti. Ancak ana kanunlarla adli ihtiyacın gerektirdiği öteki kanunların bu ilke doğrultusunda hazırlanması kapsamlı derleme, araştırma ve inceleme çalışmalarının yapılmasına bağlıydı. Oysaki memleketin o tarihte içinde bulunduğu şartlar ve hukuk alanındaki süratle karşılanması gereken ihtiyaçlar, uzun zaman içinde gerçekleştirilebilecek işlerin sonucunun alınmasını beklemeye elverişli değildi. Bu sebeple adli hayatın acil ihtiyaçları

²⁹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri I*, s. 158-377.

dolayısıyla ana kanunların iktibası yoluna gidilmiş, Atatürk'ün 1 Kasım 1925 ve 1 Kasım 1926 tarihli nutuklarında belirttiği gibi Medenî Kanun, Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunu çıkarılmıştır.

Kabul etmek gerektir ki hukuk düzenimiz, henüz bütün olarak millî hukuk kaynaklarına dayandırılmış değildir; ana kanunlarımız, başka ülkelerin kanunlarından iktibas edilme niteliğini sürdürmektedir. Bu bakımdan başka Medenî Kanun olmak üzere bütün ana kanunların ve öteki hukukî düzenlemelerin Türk milletinin millî tarihten gelen hukukî yapısına, millî kültür kaynaklarına dayalı duruma getirilmesi, bu konuda geniş çapta derleme, araştırma ve incelemelerin yapılması gereklidir. Bu çalışmalara esas olacak hukuk kaynaklarının şu şekilde özetlenmesi mümkündür.

Başlıca kaynak halk kültürü, halk hukukudur.

Hukuk, özellikle millî hukuk, tarih boyunca bir arada yaşamaktan doğan ortak duygu, düşünce ve inanışlar üzerinde kurulur. Toplumun dış etkenlerden uzak kalarak, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şartları ve imkanları çerçevesinde ortaya koyduğu maddî ve manevî eserlerin bütünü olarak tanımladığımız halk kültürünün bir bölümü halk hukukudur. Zamanın akışı içinde toplumda, insanlar arasında meydana gelen meselelerin, anlaşmazlıkların çözüm yollarını içeren halk hukuku, hukukî düzenlemeler açısından zengin bir hazinedir. Konuya ilişkin birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

Halk hukukunda, mirasla ilgili dikkate değer bir gelenek vardır. Kız evlat baba ocağından miras payı almaz, istediğini şöyle açıklar: "Ne alırım, ne veririm." Bu yöntem kız çocuğunun mirastan yoksun bırakıldığı anlamına gelmez. Geleneğin amacı evlenen kadına, ayrılmak, kocasını yitirmek, erkek evlada sahip olmamak gibi sebeplerle yalnız kalması halinde güvence sağlamaktır. Değinen şartlar yüzünden baba ocağına dönmek zorunda kalan kadının sığıntı düzeyine düşmesini önlemek, baba ocağında hakkına dayanarak oturmasına imkan hazırlamak geleneğin amacını oluşturur. Çünkü miras payını almamak baba ocağıyla olan hukukî bağlanının devamı anlamını taşır. Evli kadının kızlık soyadını taşımasını sağlayan hukukî düzenleme de bu nitelikte bir işlem olarak yorumlanabilir.

Aile hukukunda, aile malları konusunda kanunî düzen mal ayrılığıdır. Bu sebeple evlenme sırasında çeyiz senedi, teçhizat varakası başlıklı belgeler düzenlenerek iki tarafın birliğe koyduğu mallar ayrı ayrı belirtilir. Ayrılma halinde kadın kendi malını, daha doğrusu, çeyizini alır, götürür. Bu sebeple

düğünün sona erdiği günlerde kızın çeyizi sergilenmek suretiyle konu komşuya gösterilir: Şenlik havası içinde geçen sergileme, hukukî anlamda bir tespit olarak nitelenebilir. Aynı zamanda eğlenceyle renklendirilen bugüne bazı yörelerde gelin ertesi, sabayın günü, paça günü gibi adlar verilir.

Dernekler kanunu toplum hayatında, hukuk açısından önemli düzenlemeleri içerir. Anadolu'nun birçok yerlerinde gençleri bir araya getiren ve dernek niteliği taşıyan yiğitbaşı, delikanlıbaşı gibi kuruluşlar vardır. Bunların işleyişlerinde günümüzün Dernekler Kanunu'nda bulunan hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Örnek verelim: Kuruluşun masraflarını karşılayan paraya (Delikanlı Sandığı), (Delikanlı Parası) denir. Bu paranın toplanması, harcanması belli esaslara bağlanır. Medenî Kanun'a göre evlenme kişiyi reşit kılar. Çankırı'nın Ereğez Köyündeki yiğitbaşı kuruluşunun esasları arasında buna benzer bir hüküm vardır. Küçüklüğü sebebiyle kuruluşa giremeyen genç, evlendiği takdirde kuruluşa alınır.

Nevşehir ve Göreme dolaylarında geçmiş dönemlerden beri kat mülkiyeti düzeni uygulanır. Peri bacalarındaki depolar, evler, güvercinlikler bağimsız bölüm olarak mülkiyet konusu edinilebilir, alınır, satılır, tescil edilir, miras yoluyla intikal eder.

Anadolu'da tarım, hayvancılık ve denizcilik alanlarında kişiler arasındaki hukukî ilişkileri düzenliyen ve yöreye göre çeşitli adlarla anılan, sözleşmelerden oluşan özel hukuk kaynağı bulunmaktadır. Ortaklıklar çoğunlukla sözlü olarak yapılan bu sözleşmelerle hayata geçirilir. Bunlardan birkaç örnek verelim:

Elazığ yöresinde yapılan "kök çürüyünceye kadar" başlıklı sözleşme bir çeşit tarım ortaklığını içerir. Tarflar arazi sahibi ve ağaç yetiştiricidir. Sözleşme hükümlerine göre su kenarlarında bulunan ya da değişik sebeplerle kullanılmadığı için boş duran araziyi, sahibi, söğüt, kavak gibi kerestelik ağaç dikmek üzere yetiştiriciye verir. Elde edilen ürün yarı yarıya bölüşülür. Bölgenin ağaçlandırılmasında geniş ölçüde yararlı olan sözleşme süresizdir; mirasçılara da geçer.

Rize dolaylarında hayvancılık alanında "ölür, itmez" adı verilen sözleşme yapılırdı. Taraflar hayvan sahibi ve bakıcıdır; hayvan sahibi belli sayıdaki inek ya da koyununu bakmak, beslemek üzere bakıcıya verir; sözleşme sonunda aynı sayıda hayvan iade edilecektir; sayıda artma ya da eksilme olmayacaktır; elde edilecek ürün yarı yarıya bölüşülecektir.

Balıkçılık ve deniz taşımacılığı alanında tarafların hak ve yükümlülüklerini içeren ve günümüzde de uygulanan sözleşmeler yapılır.

Halk hukukunda adaletin konu edildiği birçok hikâyeler vardır. Bunlardan biri şöyle:

Köylünün tarlasını birkaç yıl üst üste sel basar, haylı zarar meydana gelir. Bunun üzerine köylüler adama şöyle bir tavsiyede bulunurlar:

— Git, kadıya şikâyet et.

Tarla sahibi bu tavsiyeye uyar, kadıya gider.

Kadı şikâyeti dinler, tarla sahibiyle nehri karşılıklı oturtur, muhakeme eder, kararını verir. Hüküm şöyle:

Kadı nehri taşmamaya mahkûm etmiştir. Eğer bir daha taşarsa köylüler nehirin yatağını değiştireceklerdir.

İkinci yıl nehir yine taşınca hüküm infaz edilir; köylüler nehirin yatağını değiştirirler.³⁰

Görülüyor ki halk hukuku millî hukuk açısından zengin bir hazinedir. Kendi hukukunu yaratan Türk halkı kurduğu devletin hukukunu oluşturduğu gibi millî hukuk alanında yapılacak düzenlemelerin temelini sağlayacak eserler de ortaya koymuştur.

Orta Asya'da, Etiler'den itibaren Anadolu'da kurulan devletler hukuk alanında birçok düzenlemeler, eserler ortaya koymuşlardır. Örnek olarak, devleti, halka hizmet kuruluşu olarak inceleyen Kutadgu Bilig'i gösterebiliriz. Orhon kitabelerinden günümüze kadar gelen, hukuk tarihi ve halk hukuku açısından değer taşıyan eserler, Cumhuriyet dönemiyle daha önceki dönemlerde verilen mahkeme kararları millî hukukun başlıca kaynaklarıdır. Bu kaynaklar üzerinde yapılacak derleme, araştırma ve inceleme çalışmalarının millî hukukumuz açısından yeni ve geniş ufuklar açacağı inancındayız. Bunun başlıca şartı, kaynakları bir araya getirecek millî hukuk belgeliği kurarak Türk hukukçusunun hizmetine sunmaktır.

Hukuk yalnız anlaşmazlıkları çözümleyen, adaleti gerçekleştiren bir düzen değil, aynı zamanda toplumu yönlendiren, daha iyi yarınlara hazırlayan,

³⁰ Süleyman Kazmaz, *Kastamonu, Geçmiş Günler ve Küçük Sanat Hayatı*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 188.

yücelten itici bir güç olarak da değerlendirilmelidir. Anadolu'da yaşayan Türk milletinin tarihinden ve coğrafyasından gelen şartlar ve sebepler dolaşısıyla milli kültürünü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarması, varlığını koruması ve yükseltmesi bakımından hayati bir nitelik taşımaktadır. Onun için milli hukuk düzenini, Türk medeniyetinden gelen kaynaklar üzerinde kurmak durumunda olan Türk hukukçusunun milletin dününü, bugününü olduğu kadar gelecekte varması gereken yeri de dikkate alması şarttır. Bu çalışmalar kuşkusuz zamana muhtaçtır. Türk hukuk belgeliğinin ve teşkilâtının kurulması ancak belli bir süre içinde gerçekleştirilebilir. Aslında, yukarıda da belirtildiği gibi, Cumhuriyetin ilk döneminde ana kanunların yabancı ülkelerden iktibası benzer sebeplerden kaynaklanmıştır. Ne var ki Cumhuriyetin ilânının üzerinden 75 yıl geçmiş olmasına rağmen bu konuda ihtiyaç duyulan tedbirler alınmış değildir. O halde milli hukuk alanında gerekli hazırlık çalışmalarına ne kadar erken başlanırsa sonuca da o kadar çabuk ulaşılır, ve Türk hukukçusu milli hukuku düzenleme ortamına kavuşturulmuş olur. Biz Türk hukukçusunun, bütün güçlükleri aşarak milli hukuku yaratacağına inanıyoruz.